

Nr 302.

Av herr **Lindhagen**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition nr 392 angående dyrtidstillägg för år 1920 åt lärare vid vissa statsunderstödda undervisningsanstalter.*

I dessa löneregleringarnas tider förstå alla mäktiga att hålla sig framme, under det att de svagare bli förbisedda och nedrampade i den allmänna rusningen och villervallan. En kår, som mer än de flesta härvid blir förbisedd och undernörd i högsta grad, är flickskolornas lärarinnekår och inom den i all synnerhet de, som intaga de mest undanskjutna ställningarna. Detta öde har tagit sig ett betänkligt utslag även i propositionen nr 392 till innevarande års riksdag angående dyrtidstillägg för år 1920 åt lärare vid vissa statsunderstödda undervisningsanstalter. Några av de synpunkter, som framställa sig med anledning av propositionens förslag, skildras av fröken Anna Brita Bergstrand i en tidningsartikel av denna dag på följande sätt:

Den proposition, som den 22 mars avgavs till riksdagen angående de kommunalt anställda lärarnas dyrtidstillägg, omfattar även förslag till dyrtidstillägg åt de statsunderstödda privatskolornas lärarkår. Det är med stor spänning man inom dessa skolor avvaktat de sakkunnigas betänkande och den därpå grundade propositionen. Som bekant, ha dessa skolors lärare under större delen av kristiden levat under mycket ogynnsamma lönevillkor. Till att börja med ansågo flickskolornas tre principaler, skolägarna, kommunerna och staten, var och en i sin tur, att det var den andras sak att sörja för compensation för dyrtiden. Så småningom kom dock en förbättring till stånd sedan förhållandena tvingat lärarinnorna att själva ta itu med sin lönefråga. Vad man till komplettering av de obetydliga statsbidragen lyckades uppnå inom skolorna själva och hos kommunerna var emellertid helt beroende på i vad mån enskilda intresserade, lärarinnor, föreståndarinnor och enstaka skolstyrelsemedlemmar, lyckades göra sina synpunkter gällande hos vederbörande. Avlöningsförhållandena, som 1909 enhetligt ordnats genom en för hela landet fastställd löneskala, kommo därigenom att förete en synnerligen brokig bild och blevo på enstaka håll någorlunda skapliga, men i stort sett mycket otillfredsställande.

Bihang till riksdagens protokoll 1920. 3 saml. 124 häft. (Nr 302.)

Vid 1919 års riksdag kom en verklig ljusning. I ersättning för den genom skolkommissionens tillsättande uteblivna statliga omregleringen av lönerna beviljades en tillfällig löneförbättring, som gjorde grundlönerna ungefär likställda med statsamsskolelärarinnornas. Den princip som tillämpades vid fastställandet av 1909 års löneskala kom sålunda åter till heders, och man hoppades att den även skulle komma att göra sig gällande med avseende på dyrtidstilläggen.

Den omtalade propositionen har emellertid blivit en stor besvikelse. Privatskolorna behandlas alltjämt som styvbarnen inom undervisningsväsendet. De kommunalt anställda lärarna ha redan framställt missnöje med att de ej jämfästs med statstjänarna. Privatskolornas lärare i sin tur ha ej jämfästs med de kommunalt anställda.

Vid en första blick på förslaget får man ett intryck av att lika behandling av de olika lärarkårerna avses. Dyrtidstillägget skall räknas i procent och efter samma tal som för statstjänstemännen. Men en närmare granskning visar att likheten endast är skenbar. Allt kommer ju an på det belopp, på vilket dyrtidstillägget skall beräknas. För folkskolans lärare beräknas det å den del av avlöningen, som motsvarar statsbidraget, alltså nio tiondelar av den kontanta minimilönen, för lärare vid högre folkskolor, kommunala mellanskolor och småskoleseminarier å ett belopp, som motsvarar nio tiondelar av den stadgade kontanta begynnelselönen för kvinnlig lärare, ökat med hela det till lärarens avlöning direkt utgående statsbidraget. För privatskolorna åter föreslås att beräkningen skall ske på ett belopp, som motsvarar två tredjedelar av summan av föreskriven minimiavlöning och stadgad tillfällig löneförbättring.

Hur dessa bestämmelser verka i praktiken framgår av följande uppgifter ur sakkunnigutlåtandet. För en ordinarie kvinnlig lärare vid en kommunal mellanskola växlar detta belopp mellan 2,520 kronor i första och 3,420 kronor i högsta lönegraden. För en ämneslärarinna med högre kompetens vid en privatskola äro motsvarande belopp 1,933 kronor 33 öre och 2,333 kronor 33 öre.

Härtill kommer inskränskningen att icke-familjeförsörjare erhålla endast två tredjedelar av det dyrtidstillägg, som beräknats på grundval av de ovan anförda beloppen. Denna begränsning gäller alla de berörda lärarkårerna och innebär en olikhet endast gentemot de statsanställda lärarna. Men då de belopp, på vilka dyrtidstilläggen skola beräknas, redan förut beskurits, verkar denna bestämmelse rent automatiskt sänkande på dyrtidstilläggen för så gott som hela privatskolekåren, som huvudsakligen består av kvinnor.

En annan bestämmelse, som är gemensam för alla skolorna, är också särskilt ogynnsam för de privata. Det är förslaget att inga tim- och övningslärare med mindre än 15 timmars veckotjänstgöring skola få något dyrtidstillägg alls. Detta träffar särskilt hårt de enskilda skolorna i de större städerna, i synnerhet dem som ha gymnasier och seminarier till överbyggnader. I dessa skolor bestrides en mycket stor del av undervisningen av timlärare. Det finns många fack- och övningslärarinnor som helt ägna sig åt skoltjänst och ekonomiskt uteslutande äro hänvisade till denna, men som ej kunna få full tjänstgöring i en enda skola, utan tjänstgöra i två eller flera. Såvida de ej i någon skola råka att ha 15 timmar, uteslutas de helt från statens dyrtidstillägg. Bestämmelsen förefaller så mycket orättvisare som för övningslärare vid de privata skolorna finns fastställd lönetursrätt, om de ha 6 timmars tjänstgöring (i vissa fall 4). Pensioneringsbestämmelserna äga tillämpning

vid en tjänstgöring av minst 10 timmar. Vid statens läroverk finnas fasta platser för övningslärare med 6, 10 och 13 timmars tjänstgöringsskyldighet, olika för olika ämnen.

Icke minst den ojämnhet, med vilken bestämmelsen träffar olika skolor, är ägnad att framkalla en gensaga. I en flickskola i en mindre landsortsstad måste undervisningen ibland av brist på tillgängliga, för vissa ämnen fullt kompetenta lärarkrafter överlämnas till en lärare, som utbildat sig för andra ämnen, men som finns vid skolan och har lediga timmar över. Då skall dyrtidstillägg utbetalas för denna undervisning, men ej om man lyckas skaffa en specialist, som sköter undervisningen mycket bättre, men ej kan få 15 timmars veckotjänstgöring vid skolan.

Såsom exempel på förhållandena i Stockholm må anföras följande uppgifter för en högre samskola därstädes. Beräkningen stöder sig på lärarkårens sammansättning höstterminen 1919. I denna skola skulle föreståndarinnan och 14 ämneslärarinnor erhålla dyrtidstillägg; av de 24 timlärarna skulle endast en bli berättigad därtill, av de 11 övningslärarna endast 3. Då därtill komma 5 småskollärarinnor, som principiellt äro uteslutna från allt statsbidrag, uppgår sålunda antalet av de lärare som ej skulle få dyrtidstillägg till 36, medan endast 19, visserligen med större tjänstgöring, skulle erhålla sådant.

Då departementschefen såväl som de sakkunniga förutsätta, att dessa timlärare »genom anlitande av andra tillgängliga medel beredas avlöningar till belopp som kunna anses skäligen och av behovet påkallade», komma tydligen skolornas budgeter att på ett mycket olika sätt bli betungade härav. Ty det är väl knappast att vänta, att kommunerna skola träda emellan just för dessa timlärares skull.

På ännu ett sätt blir emellertid, enligt förslaget, privatskolornas lärarkår mera ogynnsamt ställd än de övriga. De sakkunniga ha nämligen konstaterat att »vid privatläroverken, i olikhet med vad eljest oftast är händelsen, lärarna i regel torde uppbära sin avlöning fördelad på endast vissa av årets månader» och ha därför ansett det »riktigast», vid utarbetandet av förslag till dyrtidstillägg, att beräkna det högre procenttalet 141 å endast ett belopp av 1,000 kronor (100 kronor i månaden under 10 månader), medan i tabellerna för övriga lärarkårer beräkningen göres på 1,200 kronor. För den oinvigde förefaller det synnerligen överraskande, att dyrtidstilläggets storlek göres beroende av sättet för lönens utbetalande. Sakkunnigas resonemang är följande. För statstjänstemännen tillämpas att dyrtidstillägget utgår för den lön, som faktigt utbetalas i varje månad. Detta har haft till konsekvens, att extralärarna, som ej uppburit lön för sommarmånaderna, fått mindre dyrtidstillägg än de annars skulle fått. Orättvisan häri har ännu ej blivit avhjälpt, men har i riksdagen framförts i enskild motion. Vad de ordinarie lärarna beträffar, ha de ingen olägenhet av bestämmelserna, för så vitt deras månadslön utan tjänstgöringspengar uppgår till minst 100 kronor, vilket i regeln är fallet. Dessutom kunna rektorernas avlöningar under tjänstgöringsmånaderna uppgå till belopp som överskrida maximigränsen, varigenom dyrtidstillägget minskas, vilket även varit anledning till klagomål från deras sida.

Nu mena sakkunniga att konsekvensen fordrar att alla lärare vid de läroanstalter förslaget gäller, även de som ha fast anställning, skola få mindre dyrtidstillägg om lön ej utbetalas för vissa månader. De anmärka detta vid tabellerna över lönerna vid folkskolorna o. s. v. När nu den ofördelaktiga löneutbetalningen anses som regel vid privatläroverken, bör alltså tabellen uppgöras därefter! Sak-

kunniga stödja sig härvid på ett cirkulär angående den tillfälliga löneförbättringen, i vilket stadgas att »vederbörande lärarinnor skola äga att genom skolstyrelse, föreståndare och föreståndarinna utbekomma samtliga avlöningsmedel månadsvis efter utgången av varje kalendermånad under vilken tjänstgöring ägt rum, dock att avlöningen för tjänstgöring, som infaller under kalendermånad, under vilken läse-termin slutar, skall, såvitt ske kan, utbetalas vid termins slut». Denna bestämmelse har emellertid ej alls av skolorna tolkats som obligatoriskt bindande för dem. I flertalet fall torde grundlönen utbetalas i 9 lika delar, varvid ingen lön utbetalats för eventuell tjänstgöring i augusti och juni. Dyrtidstillskott av olika slag ha sedan utbetalats, när skolorna efter rekvisition fått medlen tillgängliga, oftast halvårsvis. I vissa skolor har en ändring numera kommit till stånd efter framställning från lärarinnorna. Men det finns skolor som ej ansett sig förhindrade att dela hela avlöningssumman, inberäknat alla tillägg, i 12 lika delar och utbetala lönerna månadsvis med samma belopp hela året runt, ett avlöningssätt som naturligtvis för lärarkåren är det fördelaktigaste, oavsett eventuella konsekvenser med hänsyn till statens dyrtidstillägg.

Det är icke oväsentliga belopp som på detta sätt avprutas på dyrtidstilläggen. För icke familjeförsörjande lärarinnor uppgår minskningen enligt propositionens tabeller (för utbetalning 10 gånger om året) till 110 kronor. Göras beräkningarna för utbetalning av lön för 9 månader, förloras 165 kronor. För familjeförsörjare ökas dessa förluster med 50 procent.

Nu är frågan: Skall det i de tabeller som skolöverstyrelsen enligt förslaget kommer att utfärda för dyrtidstilläggets beräkning utan vidare förutsättas, att privatskolorna *måste* utbetala sina löner 9 eller 10 gånger om året eller i alla fall dyrtidstilläggen beräknas därefter, eller skola dessa ha rättighet att handla på samma sätt som är det normala vid övriga skolor som beröras av propositionen? Det förefaller otänkbart, att staten skulle tvinga vissa skolor att ensamma tillämpa ett för deras lärarkårer ofördelaktigt utbetalningssätt.

Huru lönerna komma att se ut enligt propositionen framgår av följande jämförelse mellan kvinnlig ämneslärare (icke familjeförsörjare) vid kommunal mellan-skola och vid privatläroverk. Den förra har en begynnelselön å 5,108 kronor och en slutlön på 6,359 kronor. Härtill kommer fri bostad och bränsle eller motsvarande ersättning. För privatskollärarinnan bli motsvarande siffror 4,204 och 4,960 kronor, utan andra förmåner. I sammanhang härmed påpekas, att statssamskole-lärarinnorna år 1919 hade löner växlande mellan 5,991 och 7,323 kronor och enligt propositionen till innevarande riksdag skulle de detta år få från 6,172 till 7,569 kronor.

Jämför man med andra skolformer, komma privatskollärarinnorna i lönehänseende närmast folkskollärarinnorna i kommuner som ge minimiavlöning. Skillnaden i den kontanta lönen, uppgående till 900 å 977 kronor, torde ej vara större än vad privatskollärarinnorna, åtminstone i de större städerna, få betala för hyra och bränsle. Tages vidare hänsyn till, att de extra kommunala bidragen i regeln äro större för de kommunalt anställda än för de privata skolornas lärare, så blir skillnaden avgjort till de senares nackdel. I städerna äro ju lönerna för folkskolan allmänt över minimistandarden. Att få lika stor lön som en folkskollärarinna på samma plats står alltså för en privatskollärarinna som ett mål, som endast undantagsvis kan nås, t. ex. i en flickskola som äges av kommunen. I Stock-

holm nådde privatskollärarinnorna år 1919, det första året då deras strävanden kröntes med en viss framgång, till en maximilön av 4,650 kronor, medan en folkskollärarinna steg till 6,400 kronor.

Ett effektivt statsingripande hade därför varit av största betydelse. Departementschefen är i propositionen också fullt klar på att löneförhållandena inom privatskolorna äro otillfredsställande. Om deras lärare yttrar han: »Få kårer ha dessutom haft sådana brydsamma ekonomiska förhållanden att kämpa mot som just dessa». Men icke dess mindre anser han ej att staten skall genomföra en verklig reglering. Detta skall ske på »frivillighetens väg». Anledningen härtill ange de sakkunniga sålunda: »Å ena sidan är det angeläget att denna personal, i den mån sådant finnes kunna ske, hålles skadeslös för uppskovet med den definitiva löneregleringen, men å andra sidan måste behörig uppmärksamhet ägnas däråt, att de provisoriska åtgärder som kunna ifrågakomma för upphjälpande av personalens avlöningsförhållanden icke komma att föregripa den väntade definitiva löneregleringen, helst som denna lönereglering till äventyrs kan bli förknippad med en mer eller mindre genomgripande organisativ omläggning av undervisningsväsendet på ifrågavarande område, särskilt vad flickskolornas verksamhet angår». Innan skolkommisionens förslag med hänsyn till privatskolorna blivit färdigt och eventuellt antaget av riksdagen samt en måhända avsevärd övergångstid, som offentligt bebådats, gått till ända, är sålunda ingen verklig lönereglering från statens sida att vänta. En i sanning dyster utsikt för dem som upplevat vad frivilligheten ekonomiskt förmår inom den privata skolvärlden, både före 1909, då ingen löneskala alls fanns, och under kristiden, när den slogs i spillror!

Man har i gamla tider vädjat till lärarinnornas »idealitet». De skulle undervisa för billig lön för att privatskolorna skulle kunna få bibehålla sin frihet. De lyckliga arbetsförhållandena skulle kompensera bristen på tillräckligt ekonomiskt vederlag. Denna argumentering hänger nu i luften. Alla veta att de enskilda skolorna i stort sett ha en begränsad livstid, att de med vissa undantag komma att förstatligas, nedläggas eller möjligen bli privatskolor för överklassen, utan alla anslog och rättigheter. Friheten i de ombildade skolorna kommer alltså att bli så stor som den kan bli i en statsskola. Att under sådana förhållanden entusiasmera unga kvinnor för en långvarig och dyrbar utbildning till lärarinnor i privatskolor, med ovissa framtidsutsikter och mot en lön som för det närvarande är nästan lika oviss och i alla händelser understigande övriga motsvarande skolors, torde i längden bli en svår sak. Även om tiden ej vore så materialistisk som den *nu* är, måste de alltså vidgade möjligheterna för kvinnorna att skaffa sig en tryggad ställning, ej minst inom andra slags skolor, verka lockande på de kvinnliga studerandena. De nya banor som efter allt att döma under de närmaste åren bli öppnade för kvinnorna komma säkerligen att dra till sig stora skaror av den unga kvinnliga generationen. Lärarinnebristen är redan nu kännbar inom privatskolorna och kommer naturligen att växa för vart år, om ej effektiva åtgärder vidtagas för att verkligt ordnade och trygga förhållanden där bli rådande.

Vore det otänkbart att skolorna på egen hand genom sammanslutning och samarbete skulle kunna fastställa en tillfredsställande löneskala för sina samtliga lärare? Kunde man åtminstone ej få fram ett normerande förslag till reglering, som kunde bli utgångspunkten för skolornas egna åtgöranden, liksom för deras krav på kommunernas hjälp, i den mån staten vägrar att träda emellan? Man skall icke

svara att förhållandena äro så olika i olika skolor och kommuner. År 1909 genomfördes utan svårighet gemensamma bestämmelser över hela landet. Bara ett klart formulerat önskemål från skolornas sida vore något mycket värdefullt i arbetet på förverkligandet. Annars är det fara värt att den genom enskildas offer skapade privatskola, som vi kvinnor med stolthet skulle lämna staten i arv och som skulle skänka dess skolväsen ett tillskott av egenartat kulturellt värde, i stället så småningom blir en anstalt i upplösningens tecken, som staten måste ta hand om för att den ej skall gå under.

Detta aktstycke må tala för sig själv. I stort synes saken vara ordnad så, att lärarinnorna vid statens samskolor erhålla proportionsvis ett ringare understöd, när de inneha undanskymda och torftiga platser. I de kommunala mellanskolorna har man i detta avseende vidgat omfattningen av denna missvårdade lärarinnepersonal och för lärarinnorna i de enskilda statsunderstödda flickskolorna har tagits ytterligare ett steg för att vidga omfattningen av dessa orättvisor. Hela systemet i dess nyss antydda beskaffenhet borde ändras för alla tre kategorierna. Om detta icke sker eller kan i detta sammanhang ske, så bör, så vitt jag förstår, de kommunala mellanskolornas och de enskilda flickskolornas lärarpersonal åtminstone icke sättas i sämre ställning än personalen vid statsskolorna och allraminst de mest åsidosatta lärarinnorna såsom *övningslärarinnor och lärarinnor med ett lägre antal undervisningstimmar i den högre skolan och ett större i småskolan*. De böra därför erhålla dyrtidstillägg åtminstone efter enahanda grunder och utan extra begränsningar i fråga om minsta antalet undervisningstimmar o. s. v.

Det hemställes alltså,

att riksdagen vid behandlingen av propositionen nr 392 angående dyrtidstillägg för år 1920 åt lärare vid vissa statsunderstödda undervisningsanstalter måtte vidtaga ändringar i propositionens förslag i överensstämmelse med samtliga de erinringar som återfinnas i ovan intagna inlägga och den i motionens slutord gjorda särskilda erinran.

Stockholm den 13 april 1920.

Carl Lindhagen.